

HOOFSTUK 1

UITEENSETTING VAN DIE NAVORSING

1.1 Inleiding

Persone met gestremdhede geniet al hoe meer aandag op verskillende terreine. Die voorkomsyfer van persone met gestremdhede is moeilik bepaalbaar, aangesien gestremdhede in Suid-Afrika in die verlede hoofsaaklik deel van welsyn en gesondheid gevorm het en nie in die hoofstroom nasionale statistiek weergegee is nie. Daar heers dus 'n gebrek aan betroubare statistiek ten opsigte van persone met gestremdhede (*Integrated National Disability Strategy*, 1997:5).

Volgens Ryke (2001:26) toon statistiek dat ongeveer 12,3% van Suid-Afrika se bevolking gedurende 1986 aan 'n vorm van gestremdheid ly. Navorsing toon dat tussen 5 en 12% van alle Suid-Afrikane gedurende 1997 tekens van matige tot ernstige gestremdheid toon (*White Paper on Integrated National Disability Strategy*, 1997:1). Ryke (2001:26) noem verder dat die Wêreldgesondheidsorganisasie (hierná verwys as WGO) in 1998 berig dat daar ongeveer 38 miljoen blinde persone wêreldwyd is, waarvan kinders die helfte vorm. 'n Verdere 110 miljoen persone is swaksierende. Ongeveer 90% van hierdie swaksierende mense woon in ontwikkelende lande. Dit is verstaanbaar dat die voorkomsyfer van gestremdheid in Suid-Afrika hoog sal wees in vergelyking met ontwikkelde lande, aangesien Suid-Afrika as ontwikkelende sowel as ontwikkelde land gesien word. Optima Kollege is die enigste inrigting in Suid-Afrika wat mobiliteitsopleiding vir blinde en gesiggestremde volwassenes verskaf. Optima Kollege funksioneer vanaf die Suid-Afrikaanse Nasionale Raad vir Blindes (hierná verwys as SANRB) se hoofkantoor te Baileys Muckleneuk, Pretoria (www.sanrb.org.za).

Uit gesprekke met kundiges blyk dit dat veral persone met gesiggestremdheid meer aandag behoort te geniet. Tydens hierdie gesprekke is belangstelling by navorser geprikkel, wat tot hierdie studie aanleiding gegee het. Hierdie studie fokus op die psigososiale implikasies binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid, nadat hulle opleiding by Optima Kollege te Pretoria, ondergaan het.

1.2 Motivering vir die keuse van die onderwerp

Brigitte van Lierop (2001:49), dosent aan *Die Europees Platform voor Vocational Rehabilitation*, doen in Nederland navorsing, met die fokus op aspekte binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid en hoe mobiliteitsopleiding vir persone met gesiggestremdheid kon lei tot suksesvolle aanpassing binne die gemeenskap. Hierdie projek help met persoonlike ontwikkeling, plasing in die ope arbeidsmark en suksesvolle funksionering binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid. Die algemene terugvoer wat van die respondente ontvang is, dui daarop dat hul lewensvaardighede sowel as werkaanpassing verbeter het (Van Lierop, 2001:103). Nog 'n faktor wat nie buite rekening gelaat kan word nie, is die rol wat die houding van die werkgewer /toesighouers, maar ook dié van kollegas ten opsigte van stereotipes speel.

Die navorsing in die Nederlande (Van Lierop:2003) laat 'n behoefte ontstaan om 'n soortgelyke ondersoek na die psigososiale implikasies binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid

in Suid-Afrika te loods.

Tegelykertyd word 'n versoek tot interinstusionele en internasionale navorsing aan die begin van 2003 deur die Universiteit van Maastricht, Nederland aan die Universiteit van Pretoria gerig. Die Rektor van die Universiteit van Pretoria, prof. C.W.I. Pistorius wys die Voorsitter van die Skool vir Sosiale Wetenskappe in die Fakulteit Geesteswetenskappe, prof. S.R. Hugo aan om 'n komitee saam te stel wat navorsings- en opleidingsaangeleenthede in terme van gestremdhede namens die Universiteit van Pretoria moet koördineer. Dr. C.L. Carbonatto word vanuit die spesialiteitsrigting van Maatskaplike Gesondheidsorg aangewys om op hierdie komitee te dien. Tegelykertyd bring 'n groep navorsers van die Universiteit van Maastricht, Nederland, 'n besoek aan Suid-Afrika en onder andere Optima Kollege. Hierdie besoek geniet ook in Nederland aandag (Ter Haar, 2003).

Tydens hierdie besoek realiseer 'n gesprek tussen belanghebbendes op 5 Maart 2003, waartydens 'n komitee gestig word wat aandag aan internasionale samewerking in terme van navorsing sou verleen. Die volgende persone is tydens hierdie gesprek teenwoordig:

- Prof. dr. F.J.N. Nijhuis, Hoogleraar, Fakulteit Gesondheidswetenskappe, Departement van Gesondheid en Arbeid, Universiteit van Maastricht, Nederland;
- Dr. H.C. van der Eijk, Direkteur van Sonneheerdt, Nasionale Kollege vir die blinde en gesiggestremde, Ermelo, Nederland;
- Dr. Brigitte van Lierop, Dosent, Departement Gesondheid en Arbeid, Universiteit van Maastricht, Nederland en verteenwoordiger van Die Europees Platform voor Vocational Rehabilitation, Nederland;
- Dr. H. Schoeman, Direkteur: Optima Kollege, SANRB, Pretoria;
- Prof. S.R. Hugo, Voorsitter van die Skool vir Sosiale Wetenskappe, Fakulteit Geesteswetenskappe, Universiteit van Pretoria;
- Dr. C.L. Carbonatto, Programbestuurder, MSD Maatskaplike Gesondheidsorg, Fakulteit Geesteswetenskappe, Universiteit van Pretoria;
- Navorsers.

Dié behoefte om 'n studie in Suid-Afrika te onderneem ten einde te evalueer of persone met gesiggestremdheid in Suid-Afrika soortgelyke psigososiale probleme binne die werkplek ervaar, is tydens bogenoemde gesprek deur Van Lierop (Van Lierop, 2003) uitgespel. Tegelykertyd sou 'n navorser aan die Universiteit van Maastricht, Nederland ook dieselfde studie onderneem. Na afloop van beide die studies sou die bevindinge in die twee lande vergelyk word. Daar is verder beplan om 'n referaat tydens 'n Internasionale Kongres deur die betrokke partye aan te bied, sowel as 'n publikasie van 'n wetenskaplike artikel in 'n geakkrediteerde joernaal, deur al die betrokkenes as mede-outeurs.

Tydens die samesprekings op 5 Maart 2003 is besluit dat navorser hierdie navorsing in Suid-Afrika sal onderneem met persone met gesiggestremdheid na afloop van mobiliteitsopleiding deur Optima Kollege, Pretoria. Optima Kollege is die enigste inrigting wat mobiliteitsopleiding vir blinde en gesiggestremde volwassenes in Suider-Afrika bied, en wat vanaf die SANRB se hoofkantoor te Pretoria, funksioneer (www.sanrb.org.za).

Die navorsing in Nederland sou aan die Universiteit van Maastricht, in samewerking met Sonneheerd gedoen word. Sonneheerd is 'n inrigting soortgelyk aan Optima Kollege, wat beskryf word as a *Knowledge and Service Centre for visually impaired and blind, and has specific expertise and experience in the field of living and employment* (Sonneheerd, a good eye for service, [sa]:2).

1.3 Probleemformulering

Die diagnose van gesiggestremdheid het 'n ingrypende effek op die persoon sowel as sy gesin. Die psigososiale aspekte van enige gestremdheid bring spanning sowel as aanpassing vir die persoon en omgewing mee. Verskeie probleme kan in die lewe van persone met gesiggestremdheid ontstaan. Hierdie probleme kan 'n effek op verskeie verhoudings hê, naamlik verhouding met die self, die huwelik, die kinders, asook aanpassing in die werkplek. Maatskaplike en godsdienslike of geestelike probleme kan na vore kom.

Aanpassing van blindes en persone met gesiggestremdheid geniet hoë prioriteit deur die Suid-Afrikaanse Blinde Werkersorganisasie (hierná verwys as SABWO) (www.sabwo.org.za/brochure, 2003):

Gainful employment is the origin of dignified self-sufficiency for most people, including blind people. In 1946 SABWO was formed to find suitable work for suitably trained blind people and this remains our primary objective today. Assisting workers to sustain their jobs and to gain promotion through appropriate training and the acquisition of work related equipment and information is as added responsibility, which SABWO is glad to bear.

Wanneer op die posisie van blinde en swaksierende persone in Suid-Afrika, as beide eerste- en derdewêreldland gelet word, blyk dit dat die behoefte aan ondersteuning reeds baie jare terugdateer. SABWO is reeds op 26 Oktober 1946 gestig. Gedurende 1947 word die eerste blinde telefoniste opgelei en in 'n betrekking geplaas. Gedurende 1975 word die eerste maatskaplike werker, Elizabeth Haus, aangestel. Gedurende 1997 druk die brailledienste van SABWO die nuwe Grondwet vir Suid-Afrika in braille (www.sabwo.org.za/brochure, 2003).

Wanneer op die werksaanpassing van persone met gesiggestremdheid in Nederland as eerste-wêreldland gelet word, word die volgende in die pamflet, *Sonneheerd, a good eye for service* ([sa]:2) beklemtoon:

Employment is an important working area of Sonneheerd. Finding, acquiring and keeping a suitable job are the starting points. To this end, Sonneheerd offers, amongst other things, reintegration project, involving research and guidance, training and counseling. Beyond reintegration, Sonneheerd also offers vocational training to the visually impaired.

Verder is Sonneheerd (*Sonneheerd, a good eye for service*, [sa]:3) ten gunste van internasionale bevordering van hierdie missie. Hierdie oopdeurbeleid bevorder dus die moontlikheid om bevindinge van navorsing in 'n eerste- en derdewêreldland soos Suid-Afrika te vergelyk met dié van 'n eerstewêreldland soos Nederland.

Verder beskik Sonneheerd (www.sonneheerd.nl, 2003) oor 'n afdeling – *Sonneheerd Internasionaal* – wat hulle veral vir internasionale skakeling beywer.

Sonneheerdt Internasionaal bevordert het uitwisselen van kennis en deskundigheid met buitenlandse organisasies van en voor slechtzindende en blinden. Enerzijds om de mogelijkheden voor actiewe deelname aan die samelewing te vergroten voor visueel gehandicapten in lande met een agterstandsposisie. Anderzijds om die Sonneheerdt-organisasie te informeren ower ontwikkelinge die ons eigen werk ten goede kunnen komen.

Hieruit is dit weer eens duidelik dat navorsing in die veld van werksaanpassing van persone met gesiggestremdheid aandag behoort te geniet. Navorsers beoog om met die studie 'n bydrae te lewer tot die identifisering en omskrywing van die psigososiale aspekte binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid, binne Suid-Afrika as eerste- en derdewêreldland, waar dit uiteindelik met dieselfde studie in Nederland, as eerste-wêreldland, vergelyk sal word. Hierdeur sal aan die behoefte van internasionale skakeling voldoen word.

1.4 Doelstelling en doelwitte van die studie

1.4.1 Doelstelling van die studie

Die doelstelling van hierdie studie is:

- Om 'n ondersoek te doen na die psigososiale aspekte binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid wat mobiliteitsopleiding te Optima Kollege ondergaan het.

1.4.2 Doelwitte van die studie

Deur die studie is beoog om die volgende doelwitte te bereik:

- Om deur middel van 'n literatuurstudie en konsultasie met kundiges 'n teoretiese raamwerk saam te stel van die psigososiale aspekte van persone met gesiggestremdheid binne die werkplek na mobiliteitsopleiding by Optima Kollege.
- Om deur middel van 'n empiriese ondersoek die psigososiale aspekte na te vors van persone met gesiggestremdheid binne die werkplek na mobiliteitsopleiding by Optima Kollege.
- Om, na aanleiding van die teoretiese raamwerk en empiriese studie, gevolgtrekkings en aanbevelings te maak vir beter aanpassing binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid.

1.5 Navorsingsvraag

Vir die doeleindes van hierdie studie, is die volgende vraag gestel:

- Watter psigososiale aspekte word deur persone met gesiggestremdheid binne die werkplek ondervind en wat is die uitgangspunt van die toesighouers en kollegas daaromtrent?

1.6 Navorsingsbenadering

Verskeie skrywers huldig die mening dat daar twee tipes navorsing bestaan – tewete kwalitatiewe en kwantitatiewe navorsing. (Vergelyk Babbie, 1998:280; Berg, 1998:2; Coulson, Goldstein & Ntuli, 1998:35,44; Fouché & Delpont, 2002:79; McMillan & Schumacher, 2001:14.)

Aangesien 'n verkennende ondersoek in terme van psigososiale aspekte binne die werkplek van

persone met gesiggestremdheid gedoen is, is daar van 'n kwalitatiewe benadering gebruik gemaak, waar die navorsingsvraag die ondersoek sou lei en die menings van die respondente – persone met gesiggestremdheid – bepalend sou wees en nie dié van die navorser nie.

Berg (1998:3) noem dat kwalitatiewe navorsing na menings, konsepte, definisies, karakter-eienskappe, metafore, simbole en beskrywing van dinge verwys. Neuman (1997:328) gaan verder en sluit ook die volgende in: dokumentering van werklike gebeurtenisse, weergawe van wat mense sê (met woorde, gebare en stemtoon), die waarneming van spesifieke optredes, bestudering van geskrewe dokumente of die ondersoek van visuele beelde. Kwalitatiewe navorsing is navorsing wat dus nie noodwendig in getalle of syfers weergegee word nie, maar is steeds wetenskaplik, aangesien dit sekere realiteite ondersoek en beskryf.

Aansien al bogenoemde aspekte in aanmerking geneem is, is dit duidelik dat kwalitatiewe navorsing in hierdie studie die mees aangewese sou wees.

1.7 Soort navorsing

Neuman (1997:21) noem dat twee soorte navorsing bestaan, teweete basiese en toegepaste navorsing.

Die Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk (1995:4) definieer basiese navorsing soos volg: *Ondersoek met die oog op die uitbreiding van bestaande teoretiese kennis en begrip van die werklikheid of die ontwikkeling van nuwe kennis, ongeag die praktiese toepassing daarvan.* By basiese navorsing val die klem op die ontwikkeling van nuwe teorie of die uitbreiding van ou teorie, ook genoem akademiese navorsing. By toegepaste navorsing val die klem eerder op die toepassing van kennis op 'n praktiese aspek, met ander woorde probleemoplossing in die praktyk. Fouché (2002:108) sowel as die *Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk* (1995:64) sluit hierby aan dat toegepaste navorsing op die oplossing van spesifieke probleme vanuit die praktyk gerig is.

Aangesien hierdie studie daarop gerig was om die psigososiale aspekte binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid te bestudeer, is daar van toegepaste navorsing gebruik gemaak. Nuwe teorieë is nie ontwikkel nie, maar 'n fenomenologiese benadering is deur die navorser gevolg.

1.8 Navorsingsontwerp

Mouton (2001:55) definieer die navorsingsontwerp as *a plan or blueprint of how you intend conducting the research.* De Vos (2002:391) formuleer die navorsingsontwerp as *a logical strategy for gathering evidence about knowledge desired.* Die navorsingsontwerp kan dus gesien word as die beplanning van hoe inligting verkry kan word ten einde 'n antwoord op 'n vraag te voorsien.

Die navorser maak van 'n kollektiewe gevallestudie gebruik, waar 'n kollektiewe gevallestudie gesien word as 'n studie van verskeie gevallestudies (Fouché, 2002:275). Die verkenning van die gevallestudie vind plaas deur gedetailleerde en indiepte data-insamelingsmetodes wat onder andere onderhoude, die bestudering van dokumente en waarneming insluit. *The product of this research is an in-depth description of a case or cases* (Fouché, 2002:275). In hierdie studie is ondersoek

ingestel na die omstandighede van verskeie respondente met 'n gemeenskaplike tema, naamlik die psigososiale aspekte van persone met gesiggestremdheid binne die werkplek.

Die basiese doelwit van hierdie navorsing is om die psigososiale aspekte binne die werkplek van persone met gesiggestremdheid te ondersoek en te omskryf.

1.9 Navorsingsprosedure en werkswyse

1.9.1 Data-insameling

Data kan op verskeie wyses versamel word. McMillan & Schumacher (2001:9) is van mening dat data op die volgende wyses versamel kan word: metingstegnieke, intensiewe onderhoude, waarneming en 'n versameling van dokumente.

1.9.1.1 Onderhoudskedule

Greeff (2002:302) haal Holstein & Gubrium aan wat 'n onderhoudskedule soos volg beskryf: *A questionnaire written to guide interviews is called an interview schedule or guide. This provides the researcher with a set of predetermined questions that might be used as an appropriate instrument to engage the participant and designate the narrative terrain.*

Volgens Coulson *et al.*, (1998:38) moet die navorser oor 'n baie goeie begrip van die onderwerp beskik sodat sy benadering toepaslik kan wees. Hulle beklemtoon verder dat elke vraag baie goed oordink moet word, aangesien die vraag tot 'n groot mate sal bepaal of die inligting wat nodig is, verkry sal word.

Aangesien onderhoude met die volgende groepe respondente gevoer sou word, is drie verskillende onderhoudskedules saamgestel: een vir die persoon met gesiggestremdheid, een vir die toesig-houer en een vir die kollega.

Met die opstel van die onderskeie onderhoudskedules is die volgende aspekte, soos bespreek deur Greeff (2002:303), in berekening gebring:

- Vrae is neutraal gestel, eerder as leidende vrae.
- Oop vrae is gestel sodat die respondent oor die vryheid beskik om sy eie mening te huldig.
- Vrae is nie veroordelend gestel nie.
- Vrae is gefokus sodat inligting verkry, op die doel van die studie gerig is.
- Vrae is niebedreigend van aard.

Vooropgestelde onderhoudskedules, getoets en verfyn deur die voorondersoek, is in hierdie studie gebruik.

1.9.1.2 Semigestruktureerde onderhoud

May (in Greeff, 2002:298) definieer die semigestruktureerde onderhoud as *those organized around areas of particular interest, while still allowing considerable flexibility in scope and depth.* Die respondent se siening is van groter waarde as dié van die navorser. Alhoewel al die relevante data verkry sal

word, bepaal die respondent die verloop van die semigestruktureerde onderhoud.

Greeff (2002:302) huldig die mening dat semigestruktureerde onderhoude uiters effektief benut kan word waar die verskynsel wat ondersoek word, kontroversieel en persoonlik van aard is. Waar hierdie studie spesifiek op die psigososiale aspekte van persoon met gesiggestremdheid binne die werkplek gemik is, was semigestruktureerde onderhoude die mees geskikte wyse van data-insameling.

1.9.1.3 Waarneming en die maak van veldnotas

Strydom (2002b:285) huldig die mening dat veldnotas tydens die onderhoud gemaak moet word, maar met inagneming van waarnemings wat verlore kan raak. Die maak van veldnotas tydens die onderhoud kan respondente inhibeer en tersaaklike inligting kan moontlik nie verskaf word nie.

Aangesien nieverbale gedrag 'n groot rol in enige kommunikasie speel, kan die waarneming daarvan nie buite rekening gelaat word nie. In die maak van notas is die nieverbale gedrag van die persoon met gesiggestremdheid direk na afloop van die onderhoud aangeteken. In hierdie studie is uiters versigtig te werk gegaan in die maak van veldnotas ten einde die meeste inligting te verkry.

1.9.1.4 Bandopnames

Aangesien onderhoude heelwat tyd in beslag neem, is dit nie moontlik om alle data in veldnotas weer te gee nie. Vanweë die beperkings wat die neem van veldnotas kan meebring, is bandopnames van die onderhoude met die toestemming van die respondente gemaak. Verder sou van skuilname tydens die onderhoude gebruik gemaak word, ten einde die respondente nie bloot te stel nie.

Volgens Coulson *et al.*, (1998:38) gee die meeste respondente hul toestemming vir die opname van die onderhoud op band, veral wanneer die navorser aan die respondent verduidelik dat alles wat gesê word, noodsaaklik is en dat hy nie belangrike inligting verlore wil laat raak nie. Strydom (2002b:285) noem verder dat bandopnames die voordeel bied dat alle data in die studie ontleed kan word.

Onderhoude wat gevoer is, is op band opgeneem en later getranskribeer en ontleed, tot voordeel van die navorsingsresultate.

1.9.2 Dataverwerking

Ten opsigte van dataverwerking haal Berg (1998:223-224) Holsti aan: *any technique for making inferences by systematically and objectively identifying special characteristics of messages*. Van kardinale belang is dus die verwerking van die verkreeë data op 'n sistematiese en objektiewe wyse.

1.9.2.1 Transkribering van die bandopnames

Ten opsigte van die transkribering van bandopnames verwys Coulson *et al.*, (1998:38) die volgende: *The interviews should be transcribed word for word and analysed carefully in order to understand the full*

meaning of the interview.

Soos ooreengekom met die bestuur van Optima Kollege sou persone met gesiggestremtheid, as deel van hulle mobiliteitsopleiding by Optima Kollege, gebruik word om die bandopnames te transkribeer en verbatim te tik. Aangesien die moontlikheid bestaan dat die persone wat die transkribering sou doen, die respondente mag herken, is gepoog om skuilname tydens die onderhoude te gebruik, ten einde die respondente se identiteit te beskerm.

1.9.2.2 Die aantekene van temas wat na vore kom

Berg (1998:228) konstateer dat temas onder andere op die volgende vlakke geklassifiseer kan word: woorde, frases, sinne, paragrawe, seksies, hoofstukke, boeke, skrywers, ideologiese standpunte, onderwerpe of enige kombinasie van bogenoemde.

Tydens die verwerking van data is temas wat vanuit die getranskribeerde onderhoude na vore gekom het, aangeteken en gegroepeer. Hierdie temas is verder deur navorser ontleed.

1.9.2.3 Korrelasie tussen data en literatuur oor die onderwerp

Vergelykings, ooreenkomste en verskille tussen die verkreë data, asook temas wat uit die getranskribeerde onderhoude na vore gekom het, is daarna met data, verkry uit die literatuurstudie, in verband gebring en vergelyk, waarna tot sekere gevolgtrekkings gekom is.

1.10 Voorondersoek

'n Voorondersoek gee rigting aan die uiteindelijke navorsingsprojek. Dit dien as 'n voorvereiste vir sukses van die studie en vorm dus 'n integrale deel van die navorsingsproses. Dit is die laaste geleentheid om te voorkom dat die ondersoek dalk onsuksesvol gaan wees. Dit kan ook as die kleedrepetisie vir die werklike navorsing gesien word (Strydom, 2002c:211).

Tydens die voorondersoek kry die navorser die geleentheid om op hoogte van die aard van die probleem te kom en kan die ondersoek evalueer word. Die terrein word afgebaken, alvorens die hoofondersoek in aanvang neem.

1.10.1 Literatuurstudie

Dit is duidelik dat 'n baie volledige literatuurstudie ten opsigte van 'n voorgenome probleemarea onderneem moet word ten einde op hoogte te wees van bestaande literatuur oor die spesifieke onderwerp, asook hoe beskikbaar hierdie literatuur is. Indien dit nie volledig gedoen word nie, kan dit meebring dat onnodige tyd in die proses van die studie verspil word.

Die volgende bronne is in hierdie studie geraadpleeg: onderhoude met kundiges, boeke, wetenskaplike tydskrifte, verhandelings, proefskrifte en soektogte op die internet. Vanweë 'n gebrek aan bronne in maatskaplike werk, is bronne ook vanuit ander dissiplines gebruik. Verder is van die Akademiese Inligtingsdiens van die Universiteit van Pretoria gebruik gemaak, sowel as dokumente van die SANRB.

Volgens Strydom (2002c:212) moet daar 'n balans tussen verskillende bronne wees, waaraan in

hierdie studie voldoen is.

1.10.2 Konsultasie met kundiges

Strydom (2002c:213) beveel aan dat 'n verteenwoordigende hoeveelheid kundiges geraadpleeg moet word. Aangesien dit nie altyd moontlik is om persoonlike gesprekke met kundiges te voer nie, kan telefoniese onderhoude of selfs korrespondensie plaasvind. Waardevolle inligting is elektronies van Sonneheerdt, Nederland aangevra en per harde kopié verkry.

Kenners kan nie alleen behulpsaam wees met die afbakening van die probleem nie, maar kan ook 'n waardevolle bydrae ten opsigte van die praktiese aspekte van die beplanning van die ondersoek lewer.

Konsultasie met kundiges ten opsigte van persone met gestremdhede het op 5 Maart 2003, te Pretoria gerealiseer. Hierdie kundiges was reeds betrokke by navorsing met persone met gestremdhede en wou graag by navorsing op internasionale vlak betrokke raak. Die volgende persone was tydens hierdie konsultasie teenwoordig:

- Prof. dr. F.J.N. Nijhuis, Hoogleraar, Fakulteit Gesondheidswetenskappe, Departement van Gesondheid en Arbeid, Universiteit van Maastricht, Nederland;
- Dr. H.C. van der Eijk, Direkteur van Sonneheerdt, Nasionale Kollege vir die blinde en gesiggestremde, Ermelo, Nederland;
- Dr. Brigitte van Lierop, Dosent, Departement Gesondheid en Arbeid, Universiteit van Maastricht, Nederland en verteenwoordiger van Die Europees Platform voor Vocational Rehabilitation, Nederland;
- Dr. Henocho Schoeman, Direkteur, Optima Kollege, Suid-Afrikaanse Nasionale Raad vir die Blindes, Pretoria;
- Prof. S.R. Hugo, Voorsitter van die Skool vir Sosiale Wetenskappe, Fakulteit Geesteswetenskappe, Universiteit van Pretoria.

Hierdie konsultasie se waarde was daarin geleë dat die noodsaaklikheid van navorsing op die betrokke terrein bevestig is. Na hierdie konsultasie met kundiges, kom navorser tot 'n tentatiewe siening rakende die voorgenome navorsingsvraag.

1.10.3 Uitvoerbaarheid van die ondersoek

Dr William Roland, Nasionale Uitvoerende Direkteur van Optima Kollege, Pretoria, verleen gedurende 2003 goedkeuring dat hierdie studie onderneem kan word, asook dat die name en besonderhede van persone met gesiggestremde as respondente vir hierdie studie, aan navorser beskikbaar gestel kon word. Na die aftrede van dr. William Roland aan die einde van Maart 2005, word me Jill Wagner vanaf 1 April 2005 as Nasionale Uitvoerende Direkteur aangestel. Op 30 September 2005 bevestig me Madalein Greyling, as *Vocational Training Coordinator*, namens me Wagner bogenoemde toestemming van dr William Roland.

Die navorsingsvoorstel is onderwerp aan die evaluering van die Navorsingskomitee van die Departement van Maatskaplike Werk, waarna wysigings aangebring is, alvorens dit aan die Etiese

en Navorsingsvoorleggingskomitee van die Fakulteit Geesteswetenskappe, Universiteit van Pretoria, voorgelê is.

Briewe vir ingeligte toestemming is opgestel en aan elke respondent tydens die onderhoud vir ondertekening voorgelê. Afhangende van die graad van swaksindheid, sou van braille of 'n templaot vir die handtekening deur persone met gesiggestremdheid gebruik gemaak word. Al die respondente het 'n mate van sig gehad, wat die gebruik van die templaot onnodig gemaak het.

Aangesien navorser in Gauteng woonagtig is, moes afstand, verblyf en reiskoste in aanmerking geneem word. Slegs respondente woonagtig in Gauteng en Limpopo Provinsie is betrek.

Verder is toestemming by respondente verkry om die onderhoude op band op te neem, ten einde dit te laat tik deur persone besig met mobiliteitsopleiding by Optima Kollege. Dit sou gedoen word volgens die ooreenkoms tussen navorser en dr. Henoeh Schoeman van Optima Kollege. Vanweë die tydsgleuf aan die einde van die jaar wat die studie realiseer het, is onderhoude deur navorser self getik, ontleed, temas verkry en verwerk. Aangesien navorser nie oor 'n beurs of borg beskik het nie, was sy self verantwoordelik vir alle koste verbode aan die studie.

1.10.4 Toetsing van onderhoudskedule

Strydom (2002c:214) huldig die mening dat daar geen substituuat vir die verkryging van data as terugvoer deur die respondente self is nie. Om te bepaal of die navorsing uitvoerbaar sou wees, is twee persone met gesiggestremdheid, wat nie deel van die hoofstudie sou vorm nie, geselekteer en aan die voorlopige onderhoudskedule blootgestel. 'n Semigestruktureerde onderhoud is met hulle gevoer ten einde voorstelle vir veranderings en verbeterings te verkry. Dit het aan navorser die geleentheid gebied om die voorgenome navorsing nie slegs teoreties vanuit die kantoor te beplan nie, maar dit in die realiteit te toets vir praktiese uitvoerbaarheid.

Hierna was dit van kardinale belang om die voorgenome navorsing te evalueer. *By thorough step-by-step evaluation he can determine the weak and strong points of the investigation, where modification should be made and where, more or less, attention should be focused* (Strydom, 2002c:220). Dit is die laaste geleentheid wat die navorser het om te bepaal watter aanpassings gemaak moet word, alvorens die werklike studie onderneem kon word.

1.11 Omskrywing van populasie, afbakening van steekproef en wyse van steekproefneming

1.11.1 Omskrywing van populasie

Volgens Arkava & Lane (in Strydom & Venter, 2002:198) word onderskeid tussen universum en populasie getref. Hulle sien universum as alle potensiële subjekte wat by die navorsing betrek kan word, terwyl populasie gesien word waar reeds grense gevorm is ten opsigte van die potensiële respondente.

Neuman (1998:202) huldig die mening dat die populasie die groot poel van elemente is. *To define the population, a researcher specifies the unit being sampled, the geographical location, and the temporal boundaries of populations* (Neuman, 1998:203).

In hierdie studie is die populاسie gesien as die totale aantal persone met gesiggestremdheid wat gedurende 1993 tot 2003 mobiliteitsopleiding by Optima Kollege ondergaan het.

1.11.2 Afbakening van die steekproef

Grinnell (1997:237) definieer 'n steekproef as *the selection of some units to represent the entire population (or set) from which the units were drawn*. Hy gaan verder deur te konstateer dat indien die seleksie goed gedoen is, inligting verkry akkuraat en verteenwoordigend sal wees.

Neuman (1998:201) definieer steekproef as *a process of systematically selecting cases for inclusion in a research project*. Hy gaan verder en definieer 'n steekproefelement as die eenheid van analise binne 'n populاسie, waar populاسie gesien word as die groot bron van elemente wat nagevors kan word.

Die steekproef kan dus gesien word as dié deel van die populاسie wat betrek kan word in die studie, wat aan al die eienskappe voldoen wat vir die spesifieke studie benodig word. Daarom sou navorser 'n steekproeftrekking van vyf persone met gesiggestremdheid uit die totale populاسie van persone met gesiggestremdheid doen wat tussen Januarie 1993 tot Desember 2003 mobiliteitsopleiding by Optima Kollege, Pretoria ondergaan het.

1.11.3 Kriteria vir die steekproef

Die kriteria vir die steekproef was soos volg:

- vyf persone met gesiggestremdheid wat gedurende Januarie 1993 tot Desember 2003 mobiliteitsopleiding by Optima Kollege, te Pretoria ondergaan het;
- beide geslagte;
- tussen die ouderdom van 20 tot 40 jaar;
- Afrikaanssprekend;
- in die volgende provinsies woonagtig: Gauteng, Mpumalanga, Noordwes Provinsie, Limpopo Provinsie en Vrystaat;
- een toesighouer by die werkplek ten opsigte van elk van die persone met gesiggestremdheid; en
- een kollega by die werkplek ten opsigte van elk van die persone met gesiggestremdheid.

1.11.4 Wyse van steekproefneming

Onderskeid word tussen waarskynlikheid-seleksie en niewaarskynlikheid-seleksie as wyses van steekproeftrekking getref. Waarskynlikheid-seleksie berus op ewekansigheid, waar elke lid in die populاسie 'n gelyke kans staan om in die steekproef betrek te word. Niewaarskynlikheid-seleksie word as die teenoorgestelde hiervan gesien. Daar word nie van 'n ewekansige wyse gebruik gemaak om die steekproeftrekking te doen nie en is dus nie verteenwoordigend van die populاسie nie. Vir die doeleindes van kwalitatiewe navorsing is dit egter aanvaarbaar (Delport, 2002; Strydom & Venter, 2002:203).

Volgens Kerlinger & Lee (2000:179) vorm doelgerigte steekproeftrekking 'n onderafdeling van niewaarskynlikheid-seleksie, waar die steekproef aan spesifieke kriteria moet voldoen, soos deur die navorser bepaal. Berg (1998:229) gaan verder en noem dat die navorser sy gespesialiseerde

kennis in die saamstel van die steekproef vanuit die populasie benut.

Volgens Neuman (1997:206) is dit aanvaarbaar om van doelgerigte steekproeftrekking gebruik te maak, maar dan moet die situasie aan sekere kriteria voldoen, soos onder andere moeilik bereikbare respondente.

Waar die respondente aan vooropgestelde kriteria sou moes voldoen, is in hierdie studie nie van ewekansige steekproeftrekking gebruik gemaak nie, maar is doelgerigte steekproeftrekking benut ten einde die vyf persone met gesiggestremtheid en 'n toesighouer en kollega van elk te kies.

1.12 Etiese aspekte

Strydom (2002a:64) noem dat etiese aspekte met die onderneming van navorsing in die sosiale wetenskappe en menslike diensprofessies in gedagte gehou moet word.

1.12.1 Blootstelling van of skade aan respondente

Tydens navorsing kan respondente op emosionele of fisiese wyse blootgestel word. In die sosiale wetenskappe is die blootstelling hoofsaaklik emosioneel van aard, aldus Strydom (2002a:64). In hierdie studie kon blootstelling ervaar word as 'n psigososiale wanfunksionering binne die werksomgewing. Hierdie aspek is voorkom deur die respondente te begelei tot insig dat alle mense psigososiale implikasies ervaar, hetsy gestremd aldan nie en dat die hele lewe 'n leerskool vir verdere ontwikkeling is.

1.12.2 Ingeligte toestemming

Berg (1998:42) tref 'n onderskeid tussen aktiewe en passiewe toestemming. Aktiewe toestemming word as die formele en geskrewe toestemming van 'n persoon gesien wat in 'n navorsingsprojek betrek word. Passiewe toestemming word op die nie-onttrekking van die persoon in die navorsingsprojek gebaseer. Berg (1998:42) noem verder dat navorsers meer dikwels van passiewe toestemming gebruik maak, aangesien minder respondente op dié wyse in die navorsingsproses uitgeskakel word.

In die geval van hierdie studie is van aktiewe toestemming gebruik gemaak. Al die respondente het 'n ingeligte toestemmingsbrief onderteken wat deur die navorser opgestel is. Die respondent moes ook toestemming tot die bekendmaking van die navorsingsresultate verleen alvorens met die onderhoud voortgegaan kon word. Die onderhoud sou gestaak word indien die respondent gedurende die verloop van die onderhoud nie kans sien om verder voort te gaan nie.

1.12.3 Reg tot privaatheid en vertroulikheid

'n Verdere aspek wat besliste aandag geniet het, is dié van privaatheid en vertroulikheid. Privaatheid en vertroulikheid het die hoogste prioriteit tydens die onderhoude geniet. Dit sal ook tydens die bekendmaking van die navorsingsresultate die geval wees. Verder sou daar van skuilname gebruik gemaak word, sodat respondente nie herken sou kon word nie. Alles moontlik is gedoen om die respondente te beskerm.

1.12.4 Moraliteit

Volgens Babbie (1998:438) word etiese kwessies met moraliteit geassosieer en spreek dit aspekte van reg en verkeerd aan. Die regte van die respondente geniet te alle tye aandag, onderworpe aan die beginsels van rehabilitasiedienste, soos vervat in die Nasionale Rehabilitasiebeleid (2000:4-6):

- Gelykheid;
- Sosiale geregtigheid en billikheid;
- Solidariteit;
- Integrasie en deelname; en
- Waardigheid.

Respondente is verseker dat hulle geensins deur die onderhoude met die toesighouer of kollega benadeel sou word nie.

1.12.5 Gebruik van hulpmiddels

Strydom (2002a:69) neem 'n sterk standpunt in dat die respondente te alle tye bewus moet wees dat onderhoude op band opgeneem sou word. Die proses van transkribering is aan die respondente verduidelik, naamlik dat 'n blinde of swaksierende persoon, as deel van sy opleiding by Optima Kollege, na die onderhoud sal luister en dit dan woordeliks sal tik. Skriftelike toestemming is verkry alvorens die onderhoude opgeneem is.

1.12.6 Terugvoer aan respondente

Navorsers sal objektiewe terugvoer aan respondente verskaf. Dit is 'n wyse waarop erkenning aan hulle gebied word vir die deelname in die studie.

Etiese aspekte geniet die hoogste prioriteit regdeur hierdie studie.

1.13 Definisies van hoofkonsepte

1.13.1 Gestremdheid

Die *Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk* (1995:36) definieer gestremdheid as *Fisiese of geestesgebrek wat 'n persoon se funksionering belemmer*. Dit blyk dus dat die gestremdheid fisies of psigies van aard kan wees.

Die WGO (in *National Rehabilitation Policy*, 2000:31) definieer gestremdheid as *any restriction or lack of ability to perform an activity in the manner or within the range considered normal for a human being (for example, difficulty in speaking, hearing or walking)*.

Uit hierdie definisies blyk dit dat gestremdheid 'n beperking op die normale aktiwiteite van die mens stel. Gestremdheid kan dus gedefinieer word as die beperking wat die mens ervaar in die uitvoer van normale fisiese of psigiese aktiwiteite.

1.13.2 Gesiggestremdheid

Die *Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk* (1995:8) definieer blindheid as *Belemmerde sig of*

algehele afwesigheid van gesigsvermoë. Dit blyk dat blindheid nie noodwendig algehele blindheid is nie, maar ook 'n aspek van belemmering insluit.

Groenewald in Ryke (2001:26) sluit by hierdie onderskeid aan en identifiseer vier soorte blindheid, naamlik:

- Die ernstige swaksienende wat hom in 'n groot mate wel visueel kan oriënteer, maar Braille lees,
- Die blinde met besonder gebrekkige visuele vermoë, wat hom hoofsaaklik nie-visueel moet oriënteer,
- Die blinde wat kan onderskei tussen lig en donker, en
- Die totaal blinde.

Dit blyk dat daar 'n kontinuum van gestremdheid bestaan, wat strek vanaf 'n belemmering van goeie sig, tot algehele onvermoë tot sig. Gesiggestremdheid kan gesien word as die gestremdheid van die oë waar die vermoë om met die oë waar te neem, belemmer word maar nie noodwendig afwesig is nie.

1.13.3 Aanpassing

Aanpassing word gedefinieer as die *Wederkerige proses tussen individu en omgewing om mekaar te akkommodeer om sodoende toereikende passing tussen menslike behoeftes en omgewingshulpbronne te bewerkstellig* (Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk, 1995:1).

Die *Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk* (1995:1) gaan verder en beskryf aanpassingsvermoë as die *Mate waarin individue daarin slaag om die eise van hulle omgewing te akkommodeer om sodoende toereikende passing tussen hulle behoeftes en omgewingshulpbronne te bewerkstellig.* Die rol wat omgewingshulpbronne speel, kan nie geïgnoreer word nie. Dit bevestig weer eens die feit dat die mens nie alleen binne hierdie wêreld kan funksioneer nie. Die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (1994:8) sien aanpas as *verander of skik na.*

Wanneer bogenoemde definisies vergelyk word, kan tot die volgende definisie gekom word: Aanpassing is die mate waarop die individu kan verander of hom skik na omstandighede – 'n keuse blyk dus teenwoordig te wees.

1.13.4 Werkplek

Die *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* (1994:1277) definieer werkplek as *die plek waar 'n mens jou werk verrig.* Navorsers huldig die mening dat hierdie werkplek ook die huis sou kon wees, indien die persoon vanaf sy huis betaalde arbeid verrig.

In die Wet op Beroepsgesondheid en Veiligheid, Wet 85 van 1993 (1993:4) word werkplek soos volg gedefinieer: *means any premises or place where a person performs work in the course of his employment.*

Arbeid of werk word deur dieselfde Wet (1993:4) soos volg gedefinieer:

means work as an employee or as a self-employed person, and for such purpose as employee is deemed to be at work during the time that he is in the course of his employment, and a self-

employed person is deemed to be at work during such time as he devotes to work as a self-employed person.

Weer eens word geen beperking geplaas op die feit dat die persoon vir 'n werkgewer moet werk nie. Die werkplek kan dus gesien word as enige plek waar die persoon enige vorm van arbeid ter vergoeding verrig.

1.14 Leemtes in die studie

Leemtes het tydens die studie na vore gekom.

1.14.1 Spreektaal van respondente

In die huidige bedeling van Suid-Afrika is dit nie meer moontlik om slegs Afrikaanssprekendes in so 'n studie te betrek nie. Alhoewel die persone met gesiggestremdheid almal Afrikaanssprekend was, was al die toesighouers en die kollegas nie almal Afrikaanssprekend nie. Dit is eers tydens die onderhoude vasgestel, wat die onderhoudvoering soms bemoeilik het. Inligting tydens hierdie onderhoude verkry sal dus in Engels weergegee word.

1.14.2 Gebrek aan repondente wat aan vereistes voldoen

Probleme is erbaar ten einde respondente te selekteer wat aan al die genoemde vereistes kon voldoen. Dit het meegebring dat respondente gekies moes word wat nie net mobiliteitsopleiding by Optima Kollege ondergaan het nie, maar ook ander opleiding.

1.14.3 Die gebruik van skuilname

Alhoewel alles moontlik gedoen is om van skuilname gebruik te maak, het dit in feitlik nie een onderhoud realiseer nie. Tydens die verwerking van die onderhoude sal die betrokke skuilname egter deurentyd gebruik word.

1.14.4 Skakeling met Navorsers in Nederland

Verskeie pogings is aangewend om kontak te maak met die navorsers in Nederland, sonder enige sukses. Die resultate van die onderskeie navorsingstudies kon dus nie met mekaar vergelyk word nie.

1.15 Indeling van die navorsingsverslag

Die inhoud van hierdie navorsingsverslag is soos volg:

Hoofstuk 1 Inleiding

Hoofstuk 2 Gesiggestremdheid as verskynsel: 'n Literatuuroorsig

Hoofstuk 3 Die gesiggestremde binne die werkplek: 'n Literatuuroorsig

Hoofstuk 4 Empiriese gegewens

Hoofstuk 5 Gevolgtrekking en aanbevelings

Bronverwysings